

UDK 27-522(497.5Vepric)

27-57:27-312.47

<https://doi.org/10.53745/bs.94.2.4>

Primljeno: 23. 2. 2024.

Prihvaćeno: 3. 5. 2024.

Izvorni znanstveni članak

FENOMEN TRANSLACIJE SVETIH MJESTA PRIMJER REPLIKACIJE SVETIŠTA GOSPE LURDSKE U VEPRICU

Mislav Stjepan ČAGALJ

Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
mcagalj@unizd.hr

Branimir VUKOSAV

Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
bvukosav@unizd.hr

Denis RADOŠ

Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
drados@unizd.hr

Sažetak

Geografija religija subdisciplina je kulturne geografije koja se bavi socijalnim, kulturnim i okolišnim međutjecajima religije i prostora. U tom smislu ona proučava sve promjene koje religija kao kulturni fenomen izaziva kao čimbenik transformacije prostora. Jedna od specifičnih tema u geografiji religija je utjecaj religije na oblikovanje krajolika. U njezine okvire ulazi i pojava, odnosno nastanak svetih mjesta ili svetišta kao prostora s posebnim značenjem za onaj dio društva koji je vezan uz neku konkretnu religiju ili vjerovanje. Svetišta su često povezana s nekim povijesnim događajem ili narativom o nadnaravnoj pojavi te su česta odredišta hodočasnika, a u katoličkoj vjeri prisutna je i pojava tzv. translacija svetišta, odnosno fizička i značenjska replikacija svetog mjesta u drugo geografsko okruženje. U ovom se članku analizom dostupne literature i izvora istražuje postanak i razvoj svetišta Gospe Lurdske u Vepricu nedaleko od Makarske kao tipski primjer translacije svetog mjesta. Nastalo po uzoru na svetište u Lourdesu početkom 20. stoljeća procesom translacije svetog mjesta, to se svetište ubrzo prometnulo u vodeće lurdsko svetište u Hrvatskoj. Krajolik koji podsjeća na lurdski i povoljan prometno-geografski položaj glavni su čimbenici populariza-

cije svetišta u Vepricu te njegova značenja kao važnoga vjerskog odredišta u prostoru južne Hrvatske.

Ključne riječi: Vepric, Lourdes, geografija religija, translacija svetišta, špilja Massabielle.

Uvod

Sveta su mjesta područja ili lokacije na kojima se, u okvirima pojedinih univerzalnih ili etničkih religija i vjerovanja, pripisuju specifična značenja. Takva mjesta posjeduju istaknuta vizualna obilježja u krajoliku kao i značenja karakteristična za pojedinu religiju (mjesta »milosti«) zbog čega su najčešće ishodišta hodočašća.¹ Kao takva od posebnog su interesa za geografiju religija, subdisciplinu u okvirima društvene geografije koja proučava povezanost religija s različitim društvenim, kulturnim, gospodarskim i fizičkim sastavnicama prostora te njihov međusoban utjecaj.² Nastanak svetih mjesta u pravilu je društveno-kulturni proces vezan uz širi povijesni, religijski i demografski okvir prostora unutar kojega određene lokacije zadobivaju karakter svetosti. Kvalitativna transformacija profanog u sakralni prostor rezultat je hijerofanije (grč. *hieros* – svet + *faino* – očitujem se), odnosno objave svetosti. Takva transformacija odražava se kao čimbenik u daljnjoj preobrazbi krajolika koji poprima obilježja »svetišta« u vidu arhitektonskih objekata, kao što su crkve, hramovi, kapelice, oltari itd. Odabrana mjesta postaju sveta iz različitih razloga, kao što je život i djelovanje istaknutih osoba (Meka u Saudijskoj Arabiji u islamu), ukazanja (Fatima u Portugalu), čuvanje zemnih ostataka ili drugih svetih predmeta (relikvija) svetih osoba (Santiago de Compostela), materijalne manifestacije nadnaravnih događaja (euharistijska čuda poput onog u Lancianu, štovanje krvi sv. Januarija itd.), kontinuitet lokacije nastale zamjenom starijega kulta, važnost geografskog objekta u prostoru itd. Sveta mjesta i svetišta često uključuju određen demografski fenomen, bilo u vidu hodočašćenja bilo, pak, zabrane posjeta. U tom kontekstu možemo razlikovati ona sveta mjesta koja imaju gravitacijski učinak te privlače hodočasnike iz užih ili širih geografskih pod-

¹ Usp. Gerard VAN DER LEEUW, *Religion in Essence and Manifestation*, Princeton, 1933.; Justyna LIRO – Izabela SOLJAN – Elżbieta BILSKA-WODECKA, Spatial Changes of Pilgrimage Centers in Pilgrimage Studies – Review and Contribution to Future Research, u: *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 6 (2018.) 3, 5-17.

² Usp. Darius LIUTIKAS, Editorial: The 13th Annual International Religious Tourism & Pilgrimage Conference in Vilnius, u: *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 11 (2023.) 4, 1-6.

ručja te ona koja, uslijed specifičnog kulturnog i vjerskog konteksta, posjeduju »kvalitetu« svetosti koja ima suprotan učinak – zabranu ili ograničenje posjeta kako se svetost ne bi narušila, npr. gora Atos pod grčkim suverenitetom, gdje je pristup dozvoljen isključivo monasima.

Fenomen hodočašćenja uključuje kretanje stanovništva u većoj ili manjoj mjeri prema mjestu s određenim religijskim značenjem ili svetom mjestu s ciljem obavljanja određene vrste pobožnosti. U geografiji taj se fenomen proučava od 1960-ih te se u međuvremenu afirmirao kao tema u okvirima geografije religija, a unutar društvene geografije.³ Hodočašća utječu na gospodarski, politički, društveni i kulturni aspekt života. U posljednjih nekoliko godina zamjetan je trend rastuće popularnosti putovanja iz religijskih pobuda, što nije zaustavila ni pandemija koronavirusne bolesti. Prema nekim procjenama godišnje u svijetu hodočasti oko 50 milijuna kršćana iz Europe, većinom katolika.⁴

Jedno od najposjećenijih svetišta u Europi nalazi se u Lourdesu, gradiću u jugozapadnoj Francuskoj smještenom na obroncima Pirineja. Svetište u Lourdesu razvilo se sredinom 19. stoljeća nakon što je tada četrnaestogodišnja djevojčica Bernardica (Bernadette) Soubirous u špilji Massabielle, na lijevoj obali rijeke Gave, 1858. godine doživjela ukazanja Blažene Djevice Marije. Prema tradiciji djevojčica je tijekom ukazanja uz poruke primala i određene upute, koje su se pokazale odlučujućima za kasniji razvoj svetišta. Jedna od uputa Gospe djevojčici bila je da se napije i okupa u vodi na izvoru u masabjelskoj špilji, koji je prema vjerovanju potekao na mjestu koje je Bernardici naznačila upravo Gospa. Djevojčici je, prilikom pranja u spomenutom izvoru, izliječena paralizirana ruka, što se smatra prvim čudesnim ozdravljenjem u Lourdesu. Vijesti o ukazanjima i ozdravljenju brzo su se proširile katoličkim svijetom te je Lourdes postao mjesto privlačno hodočasnicima iz svih dijelova Europe. U niši u špilji na mikrolokaciji mjesta ukazanja postavljen je kip Gospe izrađen dijelom prema Bernardičinu opisu, a dijelom prema katoličkoj tradiciji prikazivanja Blažene Djevice Marije.⁵ Kupanje u vodi izvora u masabjelskoj špilji postalo je jednim od središnjih elemenata svetišta u koje i danas hrle katolički hodočasnici iz cijelog svijeta, a prema podacima Katoličke Crkve u prvih je

³ Usp. Lucrezia LOPEZ, *Geography of World Pilgrimages*, Santiago de Compostela, 2023., 222.

⁴ Usp. Justyna LIRO – Izabela SOŁJAN – Elżbieta BILSKA-WODECKA, *Spatial Changes of Pilgrimage Centers in Pilgrimage Studies—Review and Contribution to Future Research*, 5-17.

⁵ Usp. Wil GESLER, Lourdes: healing in a place of pilgrimage, u: *Health & Place*, 2 (1996.) 2, 95-105.

pedeset godina svetišta zabilježeno oko 4000 ozdravljenja onih koji su hodočastili na mjesto ukazanja.⁶ Od tada se broj izvještaja o ozdravljenjima višestruko umnožio, a do danas je Crkva službeno priznala sedamdeset ozdravljenja.⁷ Masabjelska špilja i čudotvorna voda postali su središnji elementi pobožnosti Gospi Lurdskoj. U ono doba hodočašćenje je bila privilegija najbogatijeg sloja ljudi koji su mogli podmiriti visoke troškove putovanja i smještaja, stoga su diljem svijeta, kako bi vjernicima približili iskustvo Lourdesa, podignute brojne replike svetišta u čast Gospe Lurdske, bilo gradeći umjetne špilje bilo postavljanjem Gospina kipa u prirodnu pećinu. Osim toga, brojni oltari, crkve i kapele diljem svijeta posvećeni su upravo Gospi Lurdskoj, čiji je lik postao prepoznatljiv u katoličkoj ikonografiji. Ta praksa »izvoza« svetosti, odnosno replikacije ili translacije svetišta jedan je od specifičnih fenomena koje proučava geografija religija. Sveti predmeti, voda, relikvije, pa i, u slučaju Lourdesa, sam krajolik koji podsjeća na sveto mjesto postaju objekti izvoza i translacije svetosti i svetoga, pri čemu je temeljna ideja prenijeti dio autentičnosti svetog mjesta u drugo geografsko okruženje.⁸ Među takvim tipovima translacije svetoga jest i nastojanje da se vizualno repliciraju prirodni (špilja) ili antropogeni (kipovi, arhitektura) elementi geografskog prostora u izvornom svetom mjestu.

U radu se proučava razvoj Svetišta Gospe Lurdske u Vepricu, najpoznatijeg lurdskog svetišta u Hrvatskoj koje se kolokvijalno naziva i »hrvatskim Lourdesom«, koji je tipski primjer prakse translacije svetišta. Članak donosi historijskogeografski pregled nastanka i prostornog razvoja svetišta te analizu elemenata translacije. Na temelju iznesenoga donose se zaključci o tome zbog čega je baš navedeno svetište postalo jednim od vodećih lurdskih svetišta u Hrvatskoj.

Istraživanje se temelji na analizi sekundarnih izvora. Proučavani su arhivski izvori, posebno dnevne novine *Slobodna Dalmacija*, *Novi List*, *Glas Koncila*, *Hrvatska vila* i drugi. Statistički podatci o broju hodočasnika su nedostupni jer samo svetište kao i turistička zajednica Grada Makarske ne vode statistiku o broju hodočasnika. Prostorno širenje i uređenje svetišta prati se kroz analizu zračnih snimaka snimljenih u različitim razdobljima.

⁶ Usp. 25 veljače - Dan kada je čudesno potekao izvor vode u Lurdu, u: <https://www.meditjugorje-info.com/vjera-i-zivot/25-veljace-dan-kada-je-cudesno-potekao-izvor-vode-u-lurdu> (23. II. 2024.).

⁷ Usp. The Mysteries of Lourdes Miracles (2. III. 2023.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=JIOp29kkaTA> (23. II. 2024.).

⁸ Usp. Layla KARST, A New Creation: Translating Lourdes in America, u: *Liturgy*, 32 (2017) 3, 29-37.

1. Prethodna istraživanja

Temelje geografije religija kao discipline postavili su Pierre Deffontaines djelom naslovljenim *Geographie et Religions*⁹, zatim David Sopher knjigom *Geography of Religions*¹⁰ i Chris Park knjigom pod naslovom *Sacred Worlds: an Introduction to Geography and Religion*¹¹, a značajno su pridonijeli i brojni autori članaka objavljenih u različitim časopisima, uz ostalo i u časopisu *Geographia Religionum*, koji uređuje Reinhard Henkel.

Proučavanjem utjecaja svetišta na preobrazbu geografskog prostora bavili su se mnogi autori. P. Deffontaines naglašava utjecaj svetišta na osnutak i razvoj naselja, navodeći kako su s razvojem svetišta brojna naselja poput Lourdesa doživjela populacijski rast.¹² P. Fickeler¹³ ističe kako svetišta predstavljaju vid sakralizacije prostora, dok D. Sopher¹⁴ napominje da svetišta uvjetuju preobrazbu kulturnog krajolika. V. Della Dora proučavala je, pak, utjecaj kompleksa manastira Meteora u Grčkoj na transformaciju prostora.¹⁵

U Hrvatskoj su se proučavanjem svetišta bavili uglavnom svećenici i teolozi. Svećenik Srećko Bezić¹⁶ izdvaja marijanska svetišta u Hrvata. Sveobuhvatniji pregled čak 49 svetišta predstavlja recentna knjiga vjeroučitelja Tomislava Krušlina¹⁷ naslovljena *Svetišta hrvatskoga naroda*.

2. Špilja i voda – ključni elementi okoliša u pobožnosti Gospi Lurdskoj

Špilja Massabielle ili Lurdska špilja u kojoj je Bernardica Subirous doživjela mistična iskustva ukazanja te izvor vode kojoj se pripisuju čudotvorna i ljekovita svojstva dva su ključna elementa okoliša koja se vezuju uz lurdsko svetište

⁹ Usp. Pierre DEFFONTAINES, The religious factor in human geography, u: *Diogenes*, 2 (1953.), 24-37.

¹⁰ Usp. David SOPHER, *Geography of Religions*, Englewood Cliffs, 1967., 32.

¹¹ Usp. Chris PARK, *Sacred Worlds: an Introduction to Geography and Religion*, London, 1994., 18-20.

¹² Usp. Pierre DEFFONTAINES, *Géographie et Religions*, Paris, 1948., 15.

¹³ Usp. Paul FICKELER, Fundamental questions in the geography of religions, u: Philip Laurence WAGNER – Marvin W. MIKESELL (ur.), *Readings in Cultural Geography*, Chicago, 1962., 94-117.

¹⁴ Usp. David SOPHER, Geography and Religions, u: *Progress in Human Geography*, 5 (1981.) 4, 510-524.

¹⁵ Usp. Veronica DELLA DORA, Infrasecular geographies: Making, unmaking and remaking sacred space, u: *Progress in Human Geography*, 42 (2018.) 1, 44-71.

¹⁶ Usp. Srećko BEZIĆ, Katalogizacija i kategorizacija hrvatskih Marijinih svetišta, u: *Crkva u svijetu*, 11 (1976.) 4, 351-362.

¹⁷ Usp. Tomislav KRUŠLIN, *Svetišta hrvatskoga naroda*, Zagreb, 2022., 278-281.

te pobožnost Gospi Lurdskoj. Stoga je važno sagledati ih s dva aspekta: onog prirodnoga (fizičkoga) i onog simboličnoga i duhovnoga.

Špilja kao mjesto ukazanja primarni je element okoliša koji se u širenju pobožnosti Gospi Lurdskoj replicira u različitim geografskim lokalitetima. Izvorna špilja Massabielle zapravo je krški otvor visine 3,8 m, dubine 9,5 m te širine 9,85 m u 27 metara visokoj vapnenačkoj stijeni na obroncima Pirineja na desnoj obali rijeke Gave de Pau. S obzirom na svega desetak metara ekstenzije u unutrašnjosti, zapravo ima karakter špilje.¹⁸ Navedena obilježja razmjerno plitkog otvora u stijeni postala su od druge polovine 19. stoljeća objekt repliciranja s ciljem translacije svetoga.

Voda kao specifičan element lurdske pobožnosti vezana je uz već opisan događaj nastanka izvora u samom otvoru masabjelske špilje. Prema katoličkoj tradiciji lokaciju izvora Bernardici je otkrila sama Gospa prilikom ukazanja na dan 25. veljače 1858. godine, uz uputu da »pije s izvora i kupa se u izvorskoj vodi«. Izvor daje oko 100 000 litara vode dnevno.¹⁹ Od samih početaka širenja lurdske pobožnosti i službenog priznanja ukazanja od strane Crkve, tisuće ljudi tvrdi da su iscjeljeni upravo konzumacijom ili kupanjem u vodi s toga izvora, a odgovorni u svetištu omogućuju pristup vodi svakom tko to zatraži bez ikakve naknade.

Prva analiza vode s izvora u Lourdesu provedena je 1858. godine te je utvrđeno da je pogodna za piće i da sadrži minerale i kemijske komponente tipične za krške izvore.²⁰ Sama po sebi voda ne posjeduje nikakva fizikalna svojstva za koja bi znanost mogla utvrditi da joj daju ljekovitost već se, prema katoličkoj tradiciji, vjeruje da iscjeljenje dolazi po Mariji, Posrednici svih milosti, dok je voda samo simbol njezina zagovora.²¹

Voda se u lurdskom svetištu skuplja u spremnik te je za piće ili punjenje boca dostupna hodočasnici putem sustava slavina. Prirodni izvor vidljiv je u otvoru špilje, osvijetljen odozdol te zaštićen staklenom stijenkom. U tom smislu uz prijenos izvorne lurdske vode s lokacije izvora, voda kao opći element okoliša, čest je element u replikaciji svetišta u Lourdesu.

¹⁸ Usp. The Grotto of the Apparitions at Massabielle, u: <https://www.lourdes-france.org/en/the-grotto-of-the-apparitions-at-massabielle/> (14. II. 2024.).

¹⁹ Usp. Ivan MIHANOVIĆ, *Gospa Lurdska – lijek za dušu i tijelo*, Zagreb, 2024., 8.

²⁰ Usp. Daniel BARBE, *Lourdes: yesterday, today and tomorrow*, London, 1894., 54.

²¹ Usp. Ivan MIHANOVIĆ, *Gospa Lurdska – lijek za dušu i tijelo*, 11.

3. Repliciranje svetišta – replikacija svetog mjesta

3.1. Replike svetišta u kršćanstvu

Kršćanstvo ima dugu tradiciju replikacije svetišta. Izvorno je u kršćanstvu obavljanje pobožnosti podrazumijevalo da je potrebno hodočastiti na lokacije u Svetoj zemlji, gdje je Isus Krist trpio, umro i uskrsnuo. Ipak, nakon što su Osmanlije zauzele Jeruzalem takvo je hodočašće mnogim kršćanima iz Europe postalo nemoguće pa je oživjelo prikazivanje postaja u crkvama ili pretvaranje nekoga brdašca u sveto brdo Kalvariju kao prikladan način da svaki vjernik u duhu pohodi Jeruzalem. U brojnim europskim državama nastao je običaj podizanja Kalvarije, preuređenjem nekog brežuljka u svetište na otvorenom ili izgradnjom posebnog perivoja za obavljanje pobožnosti križnog puta s nizom crkvice, skulptura ili kraj puta s usponom do vrha brda. Vjeruje se da lokacija sama po sebi nije sveta, već se »posvećuje« uslijed nadnaravnog događaja poput ukazanja, događaja važnog za povijest lokacije, a povezanog sa štovanjem (npr. štovanje Gospe Sinjske, u kontekstu obrane Sinja od Osmanlija) ili poradi prisutnosti relikvija (očuvanih dijelova tijela svetaca, predmeta koji su pripadali svecima i slično). S obzirom na to da je fizički krajolik nemoguće izvoziti i transferirati, on se u nekim slučajevima replicira/reproducira ali ne nužno s ciljem stvaranja vjernog faksimila, već s ciljem stvaranja uvjeta za translaciju svetosti, odnosno uvođenja elemenata koji su značajni za izvornu lokaciju. Nesumnjivo je da fizički krajolik, bio on prirodan ili antropogen, utječe na duhovno iskustvo hodočasnika i »priziva« osjećaj svetosti koji se vezuje uz određenu pobožnost ili sveti lik. U tom smislu u katoličkom su svijetu brojna svetišta povezana uz ukazanja Blažene Djevice Marije,²² ali i svetišta koja su geografski ili povijesno vezana uz svece, kao što su npr. mjesta rođenja ili djelovanja svetaca, lokacije gdje su u određenom trenutku boravili ili imali mistično iskustvo itd. Izgradnja crkava posvećenih Blaženoj Djevici Mariji čašćenoj pod nazivom koji se vezuje uz mjesto ukazanja (Gospa Lurdska, Gospa Fatimska i slično) samo su neki primjeri kojima se translacijom svetoga »povezuju nebo i zemlja«, odnosno priziva spomenut osjećaj svetosti i pobožnosti.

²² Usp. Anna-Karina HERMKENS – Willy JANSEN – Catrien NOTERMANS, Introduction: The Power of Marian Pilgrimage, u: Anna-Karina HERMKENS – Willy JANSEN – Catrien NOTERMANS (ur.), *Moved by Mary: The Power of Pilgrimage in the Modern World*, London, 2009., 1-16.

3.2. Replíciranje Lourdesa

Jedan od razloga translacije svetoga jest nastojanje da se ono što je sveto približni vjerniku koji nije u mogućnosti hodočastiti iz objektivnih razloga. Često je u prošlosti hodočašće bila privilegija samo uskog kruga najbogatijih i zdravih ljudi, stoga se razvio običaj relokacije svetih objekata prenoseći na taj način svetost iz svetog prostora na druga mjesta. Običaj kupovine suvenira (voda, svijeeće, krunice i dr.) u svetištima i njihova kasnijeg blagoslova također je jedan oblik »izvoza svetosti«. ²³ Najpoznatiji suvenir iz Lourdesa je voda, kojoj se pripisuju čudotvorna i ljekovita svojstva, a čijim su prijenosom hodočasnici širili duh Lourdesa diljem svijeta. Međutim svete prostore ne čine samo objekti već i fizički krajolik. U svetištu u Lourdesu fizički krajolik ima posebno simboličko značenje jer se Gospa djevojčici Bernardette Soubirous ukazala u prostoru špilje Massabielle. Specifičnost špiljskog prostora na obali rijeke odrazila se u trendu replikacije masabjelske špilje, koji se, uz posvećenje crkava Gospi Lurdskoj, proširio kao specifičan fenomen diljem kršćanskog svijeta.

Replike svetišta Gospe Lurdske razlikuju se po veličini, dizajnu, građevnom materijalu, ali njihova svrha je ista – omogućiti alternativni prostor za obavljanje pobožnosti onima koji nisu u mogućnosti hodočastiti u Lourdes. Delokalizacijom i translacijom svetoga hodočašće Gospi Lurdskoj tako je od pobožnosti koje je dostupna samo pojedincima postalo pristupačno i onima koji objektivnih razloga nisu u mogućnosti hodočastiti u samu lokaciju ukazanja.

Od 1870-ih do danas u brojnim su prirodnim i antropogenim ambijentima diljem svijeta izgrađene replike svetišta, ne samo na lokacijama sličnih prirodnih objekata nego i u sastavu crkava, škola, sveučilišta, sjemeništa itd. Velik broj replika izgrađen je na području SAD-a te u Europi, a nove replike povremeno nastaju i dan-danas.

Replike lurdske špilje u pravilu uključuju sljedeće značajke:²⁴

- najčešće su izgrađene u vanjskom ambijentu (vrtovi, prirodne lokacije), ali u ranijoj fazi širenja pobožnosti građene su i umjetne replike u crkvama;
- ponekad se nastoji zadobiti izgled prirodne špilje, ali često se replicira improviziranom gradnjom koja uključuje dovoz i slaganje kamenih blokova;

²³ Usp. Layla KARST, A New Creation: Translating Lourdes in America, u: *Liturgy*, 32 (2017) 3, 29-37.

²⁴ Usp. About Lourdes Grottos, u: <https://lourdesgrottos.com/about-lourdes-grottos/> (11. II. 2024.).

- obično u desnom gornjem uglu sadrže manji otvor ili nišu u koju se smješta kip Blažene Djevice Marije – najčešće varijanta kipa sa sklopljenim rukama, za razliku od varijanti kipova koji šire ruke prema dolje ili u rukama drže dijete Isusa;
- često sadrže veći špiljski otvor na razini tla u kojem je oltar za održavanje vjerskih obreda kao i klupe i klecala u neposrednoj blizini;
- česta je i praksa dodavanje kipa Bernardice u klečaćem položaju, najčešće u donjem lijevom dijelu, što je češće kod novijih replika;
- ponekad se, kad je moguće i izvedivo, replicira i element vode.

3.3. Štovanje Majke Božje Lurdske u hrvatskom narodu

Štovanje Gospe Lurdske proširilo se svijetom na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Diljem kršćanskih zemalja posvećene su brojne crkve i oltari Gospi Lurdskoj te izrađene replike masabjelske špilje. Oltar u Nedelišću posvećen Gospi Lurdskoj podignut 1884. godine smatra se prvom pojavom javnog štovanja Lurdske Djevice u Hrvatskoj,²⁵ a prvi zavjetni kip Gospe Lurdske u Voćinu blagoslovljen je 1885. godine.²⁶ Štovanje koje se razmjerno naglo proširilo Hrvatskom potaknuo je svećenik don Ignacija Horvat, koji je 1889. godine objavio knjižicu *Majka Božja Lurdska*, koja je izišla u četiri izdanja i prodana u 33 000 primjeraka.²⁷

U Rijeci su 1904. godine franjevci kapucini inicirali izgradnju velebne crkve u čast Gospe Lurdske. Izgradnja crkve završena je 1923. godine, da bi 1908. godine, povodom pedesete obljetnice prvih lurdskih ukazanja, na poticaj i u organizaciji kapucina iz Rijeke fra Bernardina Škrivanića iz Hrvatske u Lourdes pošlo prvo organizirano hodočašće vjernika na kojem je sudjelovalo ukupno 410 hodočasnika.²⁸ Hodočasnike su vodili krčki biskup dr. Antun Mahnić i splitsko-makarski pomoćni biskup sa sjedištem u Makarskoj dr. Juraj Carić. Kada se biskup Carić vratio sa hodočašća, inicirao je osnivanje svetišta Gospe Lurdske u Vepricu kraj Makarske, uvidjevši sličnost ambijenta na navedenoj lokaciji s onim u Lourdesu (Slika 1).

²⁵ Usp. Josip Ante SOLDO, Hodočašća u Lurd, Fatimu i ostala europska marijanska svetišta, u: *Bogoslovska smotra*, 54 (1984.) 4, 561-582.

²⁶ Usp. Ivan MIHANović, Gospa Lurdska – lijek za dušu i tijelo, 12.

²⁷ Usp. *Isto*.

²⁸ Usp. *Isto*.

Slika 1. Geografski položaj svetišta Gospe Lurdske u Vepricu

4. Historijskogeografski pregled razvoja svetišta u Vepricu

4.1. Osnutak svetišta u Vepricu

Nadahnut hodočašćem u Lourdes splitsko-makarski biskup dr. Juraj Carić inicirao je izgradnju replike svetišta u Lourdesu na zapadnom izlazu iz Makarske u brdovitom predjelu Vepricu, do kojeg je gotovo svaki dan šetao moleći krunicu. Biskup Carić odabrao je Vepricu jer ga je tamošnji krajobraz neodoljivo podsjećao na onaj iz Lourdesa. Naime, na lokalitetu Vepricu postojala je prirodna pećina nalik masabjelskoj špilji. Nadalje, Vepricu je smješten u podnožju

planine Biokovo, baš kao što se Lourdes nalazi u podnožju Pireneja. Također, uz špilju u Vepricu među raslinjem teče potok, slično kao što u Lourdesu uz masbjelsku špilju teče rijeka Gava. Znakovito je da svetišta povezuje i zamišljena paralela 43 stupnja sjeverne geografske širine. Zemljište na kojem se nalazila pećina i okolni prostor Crkvi je, oduševljen biskupovom idejom, darovao njegov dotadašnji vlasnik Antun Alačević.²⁹

4.2 Razvoj svetišta u prvoj polovici 20. stoljeća

Godine 1908. povodom 50. obljetnice ukazanja u Lourdesu u pećinu u Vepricu postavljeni su oltar te kip Gospe Lurdske izrađen u Štajerskoj u Austriji, a svetište je službeno otvoreno na njezin blagdan 11. veljače 1909. godine.³⁰ Biskup Carić želio je napraviti što vjerniji faksimil zbog čega su se svi radovi na uređenju svetišta vodili vizurom krajolika u Lourdesu. Primjerice, kapelica u Vepricu smještena je lijevo od kipa Gospe baš kako je inicijalno bilo i u francuskom svetištu.³¹ U godinama koje su uslijedile prostor oko špilje sve se više oplemenjivao, širio i uređivao za prihvat i potrebe hodočasnika. Pritom se vodilo računa o očuvanju prirodnog ambijenta prostora. Godine 1910. postavljeni su i križni put i tri kamena križa na brdu Grebenac, koje se otad kolokvijalno naziva Kalvarija. Na ogoljeni krš 1913. godine posađeno je i oko 10 000 stabala bora, kao što i u Lourdesu stabla okružuju špilju.³²

Pobožnost Majci Božjoj bila je raširena u hrvatskom narodu u svim oblicima pa ne iznenađuje da je svetište u Vepricu vrlo brzo postalo popularno među vjernicima. Hodočasnici su u Vepric dolazili pješice iz čitavog Makarskog primorja i prostora Imotske krajine, pa čak i iz jugozapadne Bosne i zapadne Hercegovine.

Potaknut popularnošću novog svetišta biskup Carić je po uzoru na Lourdes planirao sagraditi baziliku iznad špilje. Izrađen je arhitektonski nacrt crkve nalik onoj u Lourdesu (Slika 2), a biskup Carić počeo je prikupljati milodare za potrebe izgradnje crkve te kamen kao građevinski materijal. Počelo se sa ravnanjem zemljišta 1913. godine, ali su daljnji radovi bili prekinuti izbijanjem

²⁹ Usp. Dario ZÜRCHAUER, Vepric – hrvatski mali Lurd (11. II. 2021.), u: <https://hkm.hr/vijesti/domovina/vepric-hrvatski-mali-lurd/> (10. I. 2024).

³⁰ Usp. Tomislav KRUSLIN, *Svetišta hrvatskoga naroda*, 280.

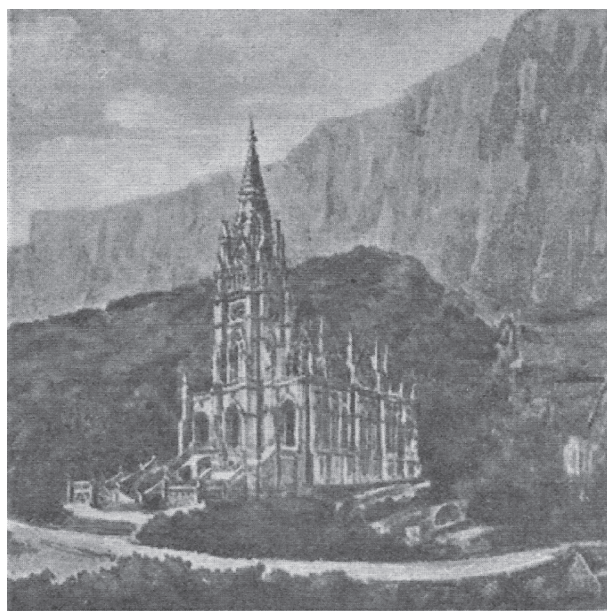
³¹ Usp. Susret posvećen malom hrvatskom Lourdesu (11. II. 2019.), u: https://www.youtube.com/watch?v=Q9YOWb_bfFs (15. II. 2024.).

³² Usp. Ivona ĆIRAK, Svetište Vepric proslavit će punih sto godina postojanja (14. I. 2009.), u: <https://www.vecernji.hr/vijesti/svetiste-vepric-proslavit-ce-punih-sto-godina-postojanja-856047> (20. I. 2023.).

Prvoga svjetskog rata.³³ Nakon završetka rata u borovoj su šumi postavljene kapelice Puta križa s kipom Krista u Maslinovu vrtu.

S obzirom na to da je Vepric biskupijsko svetište, prvi upravitelj bio mu je osnivač, biskup mons. Carić, koji je tu dužnost napustio 1918. godine. Preminuo je tri godine kasnije, a po vlastitoj želji pokopan u svetištu.

Kako je već spomenuto, predvodnici širenja pobožnosti Gospe Lurdske u Hrvatskoj bili su franjevci kapucini u Rijeci. Međutim, nakon Prvoga svjetskog rata i priključenja Rijeke Kraljevini Italiji djelovanje riječkih kapucina biva znatno ograničeno. Zahvaljujući tomu svetište u Vepricu dobiva na značenju u vremenu između dvaju svjetskih ratova.

Naumljena Crkva više Špilje.

Slika 2. Prikaz planirane crkve u Vepricu³⁴

4.3. Svetište u Vepricu u socijalističkoj Jugoslaviji

Izgradnjom Jadranske magistrale 1965. godine, koja je prošla tik do Veprica, svetište je postalo prometno povezanije i dostupnije. Tako su stvoreni i pred-

³³ Usp. Dario ZÜRCHAUER, Vepric – hrvatski mali Lurd (11. II. 2021.), u: <https://hkm.hr/vijesti/domovina/vepric-hrvatski-mali-lurd/> (10. I. 2024.).

³⁴ Usp. Petar KAER, *Makarska i primorje*, Rijeka, 1914., 63.

vjeti za buduće događaje koji će dovesti do novog oživljavanja prakse hodočašćenja u to svetište.

Za vrijeme socijalističke Jugoslavije česti su bili sukobi upravitelja svetišta s vlastima. Posebno je veliku pažnju javnosti izazvao događaj iz 1969. godine, kad je grupa hodočasnika na autobusu izvjesila hrvatsku »trobojnicu« bez zvijezde. Tadašnji upravitelj svetišta Srećko Bezić u najčitanijem regionalnom (listu) *Slobodnoj Dalmaciji*, koji je bio pod kontrolom komunističke vlasti, optužen je za »zloupotrebu vjere i vjerske djelatnosti u političke svrhe«³⁵. Izvještaji režimskih medija i publikacija iz 1973. godine govore o navodnim »nacionalističkim ispadima pojedinih grupa hodočasnika prilikom vjerskih svečanosti u Vepricu«³⁶. Godine 1981. vlasti su u svetištu srušile pojedine objekte za koje su ustvrdile da su izgrađene bez građevinske dozvole ili posebnog odobrenja.³⁷ To je bio presedan jer je riječ o prvom rušenju nelegalnih objekata izgrađenih u vjerske svrhe. Svi spomenuti događaji u navedenom razdoblju smanjili su broj hodočasnika u svetište.

Prekretnica u tom smislu bilo je navodno ukazanje Blažene Djevice Marije u Međugorju 1981. godine, što je to hercegovačko mjesto u sljedećim desetljećima postupno učinilo odredištem hodočašća milijuna katolika iz cijelog svijeta. Zbog relativne blizine Međugorja i činjenice da je Jadranska magistrala bila ključna prometnica koja je povezivala hercegovački prostor sa sjevernim dijelovima Hrvatske brojni hodočasnici su na putu do Međugorja počeli svraćati u Vepric.³⁸

4.4. Razvoj svetišta od neovisnosti Hrvatske 1991. godine

U izmijenjenim političkim prilikama, koje su nastupile poslije demokratskih promjena 1991. godine, svetište se nastavilo uređivati. Ondašnji upravitelj don Alojzije Bavčević, uz pomoć Nadbiskupije, sagradio je veliku zgradu s kapealom i drugim potrebnim sadržajima za razne skupove, sastanke i duhovne

³⁵ Srđan VRCAN, Pod čijom zastavom? (1. X. 1969.), u: https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/pvpages/pvpages/viewPage/?pv_page_id=95454 (24. VI. 2021.).

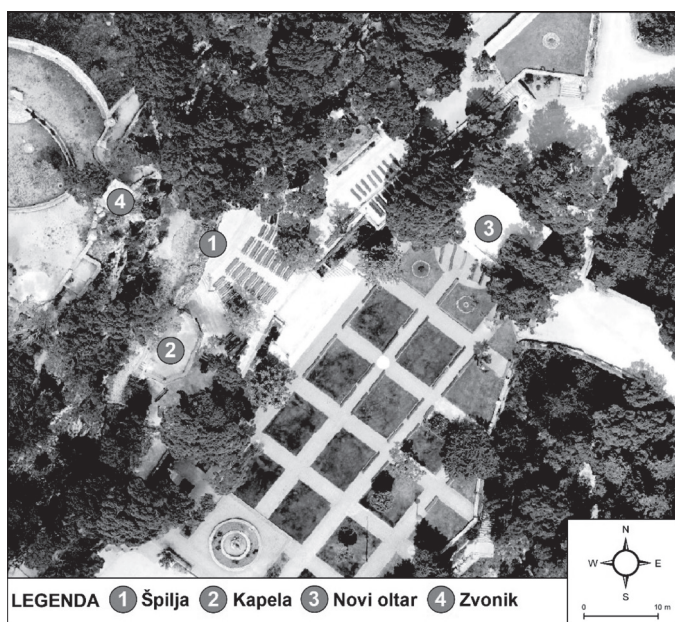
³⁶ Pero SAMARDŽIJA, Dostojanstveno i odgovorno (14. IV. 1971.), u: https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/pvpages/pvpages/viewPage/?page=0&displaySizeSelect=1&pv_page_id=106128&autocomplete_text (24. VI. 2021.).

³⁷ Usp. Ivica MLIVONČIĆ, Obmanuta javnost (14. V. 1981.), u: https://arhiv.slobodnadalmacija.hr/pvpages/pvpages/viewPage/?pv_page_id=615414 (15. XII. 2023.).

³⁸ Usp. Janja GLUČINA, Svetište Vepric iz godine u godinu sve uređenije: Gradi se dom s 50 soba za hodočasnike (10. IV. 2015.) u: <http://www.makarsko-primorje.com/?p=57790> (18. VI. 2021.).

vježbe.³⁹ Nakon što je borova šuma opožarena, 2008. godine posađen je maslinik na 20 000 četvornih metara.⁴⁰ U godinama koje su uslijedile prostor svetišta povećao se i uređivao za prihvat i potrebe hodočasnika (Slika 3). Bazilika, međutim, još uvijek nije sagrađena te je Svetište Gospe Lurdske u Vepricu ostalo svetište »na otvorenom«.

U međuvremenu je, izgradnjom autoceste A1, Jadranska magistrala izgubila na svom dotadašnjem primarnom značenju u kontekstu posjeta Međugorju. No, puštanjem u promet tunela Sv. Ilija kroz Biokovo 2013. godine Vepric je postao bolje povezan sa zaobaljem.

Slika 3. Zračna snimka Svetišta u Vepricu s označenim ključnim objektima⁴¹

5. Čimbenici razvoja svetišta u Vepricu

Prostorišta se razvijaju tijekom vremena, raste im ili opada popularnost, što ne ovisi isključivo o spontanosti pobožnosti puka, već o brojnim drugim čimbenicima. U Hrvatskoj su Gospi Lurdskoj posvećene brojne crkve, kapelice i pri-

³⁹ Usp. Povijest svetišta Vepric, u: <https://vepric.smn.hr/povijest> (7. V. 2024.).

⁴⁰ Usp. 'Čudo spasilo Gospino svetište Vepric', u: <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/cudo-spasilo-gospino-svetiste-vepric-3897534> (7. V. 2024.).

⁴¹ Usp. Podloga za sliku GIS Grada Makarske, u: <https://gis.infokarta.hr/makarska/karta>.

rodni objekti poput pećina. Ipak brojna svetišta, poglavito marijanska, ostanu zapuštena svega nekoliko godina od utemeljenja.⁴² Rijetkost je da svetište koje su podigli vjernici laici (Kaštel Lukšić, Kučice i dr.) bude proglašeno hodočasnničkim mjestom službenim crkvenim aktom.⁴³ Svetišcima koja su utemeljili laici u pravilu nedostaje novčanih sredstava i institucionalne podrške kako bi se razvijala. Za razliku od spomenutih svetišta izgradnju onog u Vepricu inicirao je biskup Carić, koji je kao crkveni velikodostojnik uspio privući brojne donacije, počevši od darivanja samog zemljišta od privatnog vlasnika. Kasnije su brojni vjernici darovali sredstva za potrebe izgradnje crkve, iako navedeni projekt do danas nije ostvaren. Također je i u godinama koje su uslijedile svetište u Vepricu uživalo podršku i pomoć crkvenih struktura.

Popularnost kod vjernika Vepricu u prvom redu zahvaljuje prirodnom ambijentu u kojem je smješten. Kontrast morskog plavetnila, zelene šume i bijelih planinskih vrhova izaziva divljenje posjetitelja, pri čemu značajnu ulogu ima i replikacija svetišta u Lourdesu. Ambijent s prirodnom špiljom i potokom u neposrednoj blizini neodoljivo podsjeća na onaj u Lourdesu, što kod posjetitelja ostavlja dojam autentičnosti i izaziva osjećaj svetog mjesta povezanog s nadnaravnim, odnosno s Gospom Lurdskom.

Slika 4. Zračne snimke prostora svetišta u Vepricu 1969. i 2019. godine⁴⁴

Lokacija svetišta u Vepricu izvan grada, pokazala se važnom jer je omogućila njegovo prostorno širenje. S površinom od 7 hektara i 7 ara upisanih na

⁴² Usp. Wil GESLER, Lourdes: healing in a place of pilgrimage, u: *Health & Place*, 2 (1996.) 2, 95-105.

⁴³ Usp. Srećko BEZIĆ, Katalogizacija i kategorizacija hrvatskih Marijinih svetišta, u: *Crkva u svijetu*, 11 (1976.) 4, 351-362., ovdje 352.

⁴⁴ Usp. geoportal.dgu.hr (10. II. 2024.).

Crkvu Vepric je prostorno najveće svetište u Hrvatskoj. Bitemporalni parovi fotografija prikazuju prostorni razvoj svetišta. Vidljivo se povećava površina izgrađenog prostora, a moguće je vidjeti i zahvate na hortikulturnom uređenju (Slika 4.) Za razliku od Veprica ostala marijanska prosteništa u Hrvatskoj uglavnom su male površine, što donekle ograničava njihov razvoj.⁴⁵ Također, unatoč smještaju izvan naselja, svetište se nalazi u neposrednoj blizini emitivnih središta iz koji dolaze hodočasnici.

Svetište Vepric nalazi se u Makarskom primorju, jednom od najrazvijenijih turističkih destinacija u Hrvatskoj. Točan podatak o broju posjetitelja je, pak, nepoznat jer ni turistička zajednica ni svetište ne vode evidenciju o posjetiteljima. Osim hodočasnika koji u Vepric dolaze s namjerom da idu u Međugorje, odnosno u sklopu planiranog hodočašća u Međugorje, svetište posjećuju i mnogobrojni turisti koji ljetuju na području Makarske rivijere. Poglavito je riječ o osobama iz zemalja srednje Europe (Poljska, Njemačka, itd.) sa značajnom katoličkom populacijom, a koje tijekom ljetne sezone borave na području rivijere. Primjerice, među posjetiteljima Grada Makarske u 2021. godini dominiraju Poljaci (23,9 %) i Nijemci (16,8 %)⁴⁶. U posljednjih nekoliko godina zabilježen je porast zainteresiranih domaćih i stranih hodočasničkih skupina, zajednica i pojedinaca. Zbog rastućeg interesa za smještaj većih skupina hodočasnika, 2014. godine započeta je izgradnja novog smještajnog objekta na mjestu nekadašnje kuće, ali objekt je ostao nedovršen, što narušava ambijent svetišta.⁴⁷

Zaključak

Ukazanje Blažene Djevice Marije u Lourdesu pretvorilo je mjestašce u podnožju Pireneja u jedno od najpopularnijih marijanskih svetišta u svijetu. Brojna svetišta, crkve i oltari posvećeni su Gospi Lurdskoj, a raširena je i replikacija masabjelske špilje. Svetište Gospe Lurdske u Vepricu tipski je primjer takove replikacije i uspješne translacije svetoga s Pirineja na prostor Makarskog primorja.

⁴⁵ Usp. *Isto*.

⁴⁶ Usp. <https://www.dalmatia.hr/hr/statistike> (7. V. 2024.).

⁴⁷ Usp. Svetište Vepric. Golema investicija u nakaradni Dom za duhovne vježbe na čekanju osam godina, sva u betonu i željezu, u: <https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/obala/svetiste-vepric-golema-investicija-u-nakaradni-dom-za-duhovne-vjezbe-na-cekanju-osam-godina-sva-u-betonu-i-zeljezu-1301244> (8. V. 2024.).

Na razvoj i popularizaciju svetišta u Vepricu utjecali su različiti politički, geografski, povijesni, teološki, ekonomski, psihološki i drugi čimbenici. No, translacija prirodnog i profanog u sakralno ključan je čimbenik koji se u slučaju toga svetišta ostvario putem replikacije prirodnog okoliša izvornog svetišta u Francuskoj. Ishod toga procesa jest svojevrsno povezivanje mjesta ukazanja s geografski udaljenom lokacijom koje, iz perspektive duhovnih osjećaja vjernika, nadilazi prostorna i vremenska ograničenja. Očituje se to i u anegdotalnim svjedočanstvima o ozdravljenjima, obraćenjima, iscjeljenjima o ovisnosti itd., koja u vjerskom smislu daju dodatnu dimenziju fenomenu translacije svetoga i replikacije svetišta. O uspješnosti toga procesa u duhovno-doživljajnom smislu svjedoči i pučki naziv »hrvatski Lourdes«, koji su vjernici neformalno nadjenuli tomu svetištu.

Među sekundarnim, ali važnim čimbenicima uspješne replikacije svetišta svakako su i oni prometni, koji su omogućili dostupnost te lokacije brojnim domaćim i inozemnim hodočasnici. Pritom su ključni događaji bili puštanje u promet Jadranske magistrale 1960-ih te tunela Sv. Ilija 2013. godine.

Ipak, prekretnica u popularizaciji svetišta u Vepricu, koja se dijelom preklapa s prometnim razvojem, događaji su koji se u većoj ili manjoj mjeri povezuju s duhovnim i nadnaravnim. Izvještaji o ukazanjima Blažene Djevice Marije u Međugorju 1981. godine pridonijeli su dolasku hrvatskih vjernika i hodočasnika i svetištu Vepric, kojima je ono u velikoj mjeri postalo usputna postaja na putu prema Hercegovini. Iz perspektive znanosti procesi su to koji se mogu objasniti geografskom blizinom i okolnostima prometne povezanosti u određenim trenutcima novije povijesti, no iz vjerske perspektive dio je to kompleksne »tapiserije« nadnaravnoga u kojem nema slučajnosti.

Abstract

**THE PHENOMENON OF THE TRANSLATION OF SACRED SITES
THE EXAMPLE OF THE REPLICATION OF THE SANCTUARY OF OUR
LADY OF LOURDES IN VEPRIC**

Mislav Stjepan ČAGALJ

University of Zadar, Department of Geography
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
mcagalj@unizd.hr

Branimir VUKOSAV

University of Zadar, Department of Geography
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
bvukosav@unizd.hr

Denis RADOŠ

University of Zadar, Department of Geography
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR – 23000 Zadar
drados@unizd.hr

The geography of religion is a subdiscipline of cultural geography that deals with the social, cultural and environmental interactions between religion and space. In this sense, it studies all the changes that religion as a cultural phenomenon induces as a factor of special transformation. One specific topic in geography of religion is the influence of religion on the shaping the landscape. This framework also includes the emergence, i.e. the creation of sacred sites or sanctuaries as spaces of special significance for a part of society associated with a specific religion or belief. Sanctuaries are often linked to some historical event or narrative about a supernatural phenomenon and are frequent destinations for pilgrims. In Catholicism there is also a phenomenon of the so-called “translation” of the sanctuary, which involves the physical and symbolic replication of the sacred site in another geographical setting. This article deploys an analysis of available literature and sources to investigate the origin and development of the Sanctuary of Our Lady of Lourdes in Vepric, near Makarska, as a typical example of the translation of a sacred site. Modelled after the sanctuary in Lourdes at the beginning of the 20th century through the process of translation of sacred sites, it quickly became the leading Lourdes shrine in Croatia. The landscape reminiscent of Lourdes and a favourable location are the main factors in the popularization of the sanctuary in Vepric and its significance as an important religious destination in southern Croatia.

Key words: Vepric, Lourdes, Geography of Religions, shrine translation, Massabielle Grotto.